

(druga polovica 15. stoletja) v dolgi molitvi, naslovljeni na hetitska božanstva, obtožujeta Kaškejce, da so brezobzirno opleniili hetitska svetišča, odgnali živino, da se ne držijo prevzetih pogodbenih obveznosti, da ne bodo napadali pošiljk, namenjenih hetitskim templjem, ki se nahajajo na ozemlju, ki so ga osvojili Kaškejci. — Sledi ritual ob začetku vojne zoper Kaškejce (168—175) in nato vprašanja kralja Muršila II. proročišču glede vojskovanja na kaškejskem ozemlju (176—181). Končno sta uvrščena še dva odlomka, eden iz starohetitske kronike, drugi iz časa Tuthalija IV. Oba sta važna za vprašanje, ali so se Hetiti vojskovali s Kaškejci že za časa Stare države.

S svojo monografijo je avtor osvetlil zgodovino in v znatni meri tudi družbeni ustroj maloazijskega ljudstva, ki je po svoji razboritosti močno posegalo v razvoj hetitske države. Čeprav Kaškejci sami niso zapustili nobenih zapisov, so vtisi, ki so jih držubali pri svojih hetitskih nasprotnikih, tako obilni, da je avtor mogel na njih zgraditi svojo obsežno in temeljito razpravo.

V. Korošec

V. Lahtov. **Problem trebeniške kulture**, Narodni muzej Ohrid, Ohrid 1965, 254 strani, 44 slik, 1 legenda, 1 priloga.

Približno leto in pol po nesrečni smrti dr. Vasila Lahtova, kustosa Narodnega muzeja v Ohridu je izšel ponatis njegove disertacije za dosego častit doktorja znanstvenih ved. Tisk disertacije je omogočil Narodni muzej v Ohridu.

Delo predstavlja lep doprinos celotni arheološki znanosti, zlasti pa je izredno pomembno za mlado arheološko vedo v Makedoniji. Istočasno pa je časten spomin arheološkemu delavcu, ki je moral sredi svojih obsežnih načrtov nenadno odložiti pero, ne da bi v celoti izpolnil svoje velike želje: kar najbolje raziskati svojo ljubljeno Makedonijo.

Delo je razdeljeno na več poglavij, katerih namen je podati čim jasnejšo sliko trebeniške kulture tako v geografskem, tipološkem, kronološkem, kulturnem, socialnem in etničnem pogledu.

Pred uvodom v disertacijo je podan kratek življenjepis avtorja s pregledom njegovih publikacij in raziskovanj.

V uvodu pa vzemo, da je bila leta 1918 odkrita nekropola pri vasi Trebeništa pri Ohridu, na kateri so bila izvašena do leta 1954 tri sistematična raziskovanja. Vzporedno s tem pa so se pojavljale tudi nove lokalitete na področju Srbije, zahodne Bolgarije in Albanije, katerih najdbe kažejo na sorodnost z materialom iz Trebeništa.

V prvem poglavju se nam ponudi kronološki prikaz posameznih publikacij in razprav v zvezi z najdbami na Trebeništu in sorodnih lokalitetah, oziroma starejše železne dobe v Makedoniji. Avtor smatra, da lahko na podlagi analize navedenih lokalitet zaključimo, da tvorijo ta najdišča neko posebno skupino, ki se razlikuje od ostalih ilirskih kultur ter da tvorijo samostalno skupino žel. dobe Balkana — »Trebeniško kulturo«.

V naslednjem odstavku — nahajališča trebeniške kulture — avtor poudarja, da precej najdišč kot tudi slučajno odkritega materiala še ni objavljeno, kljub temu pa z ozirom na razprostranjenost najdišč lahko določimo obseg njenega razvoja in formiranja. Tako na jugu do reke Haliakmona in južne meje Epira, na severu do področja Vranja, na vzhodu do črte Čustendil—Serez, a na zahodu do Skaderskega jezera in Otrantskih vrat. V nadaljevanju poda avtor še historični geografski prikaz tega prostora in prebivalcev.

Poseben problem predstavljajo naselbine, za katere nimamo dovolj zgodovinskih podatkov niti niso bile v dovoljni meri raziskane. Avtor smatra, da je razvoj in karakter naselbin močno odvisen od geografske lege, političnih, ekonomskih in kulturnih dogodkov. V najstarejši periodi naj bi bila naselja odprtega tipa, poljedelsko-živinorejskega karakterja, ki so se nahajala v dolini rek, v plodnih ravninah, v krajih z bogatimi pašniki itd. V tem času je bilo področje trebeniške kulture že dokaj gosto naseljeno. V drugi razvojni stopnji

je opaziti poleg manjših naselij s staro tradicijo življenja pojav vojaške aristokracije, kar je vzrok združevanja naselij v večje kulturne politične centre posameznih plemen, kakor tudi pojav mest in utrjenih naselij. Tretja perioda, ki obsega čas širjenja makedonske države in viška razcveta trebeniške kulture, se kaže predvsem v močnem razvoju mest, rudarstva in obrtništva. V poglavju o tipih grobov in načinu pokopavanja razlikuje avtor na osnovi dosedanjih arheoloških rezultatov v grobni arhitekturi šest tipov grobov z več variantami. Vendar zaključuje, da zasledimo pri južnih Ilirih na tem prostoru v glavnem le tri tipe nekropol in sicer: nekropole s tumuli, nekropole z ravnimi grobovi in nekropole z obzidanimi grobnicami. Glede samega pokopa navaja avtor, da imamo v trebeniški kulturi skeletni in žgan pokop, ki sta si paralelna, le da je običaj sežiganja nekoliko mlajši. Zelo pogost je pred koncem prve polovice VI. stoletja, nato pa je v upadanju. V zvezi s pokopom obravnava tudi položaj pokojnika v grobu, dvojni pokop ter položaj in razporeditev posod oziroma pridakov. Tu opazimo, da na vseh nekropolah ni enaka orientacija, kakor tudi ne razporeditev pridakov. V nadaljevanju govori avtor še o funkciji in izvoru zlatih predmetov v grobovih.

Zelo obširno je poglavje tipološke analize materiala. Celotno gradivo podeli z ozirom na funkcijo: na nakit, ritualne predmete, orožje, kovinske in keramične posode.

Izredno bogata je trebeniška kultura z okrasnimi predmeti, ki se javljajo v več tipih in variantah (uhani, ogrlice, fibule, ovratnice, okrasne ploščice, priveski, gumbi, pasovi, okrasne pasne sponse, igle, zapestnice in prstani). Podobno kot pri nakitu imamo tudi pri ritualnih predmetih več tipov in variant (zlate maske, rokavice, zlate sandale, romboidne ploščice, zlati trakovi in rozete, zlate ptice). V skupini orožja avtor loči napadalno orožje (puščice, kopja, bodala, noži, meči) od obrambnega (bronasta čelada, bronasti oklepi, bronaste dokolenice in bronasti štiti). Od orožja pa so poznani samo fragment železnega srpa ter železne lopate in železne klešče. Zelo pogoste so najdbe srebrnih, bronastih in steklenih posod različnih oblik, med katerimi avtor navaja srebrne rogove, srebrne posode in razpirače za kane. Keramično deli z ozirom na način izdelave v dve glavni skupini: prostoročno izdelano keramiko in keramiko izdelano na lončarskem kolesu. Med prvo skupino našteva različne tipe skodel, bikoničnih posod, skodel z ušesci, lonce z enim ročajem, skodele na nogi z dvema ušescema, vrče, amfore, dvojne posode in pitose. Drugo grupo razdeli v tri skupine: posode mikenskega porekla (skodele in amfore), lokalno keramiko (skodele in vrči) in sivo keramiko (vrči, hidrije, kupe).

Zelo obširno je tudi poglavje o karakterju in poreklu te kulture. Avtor pravi, da na podlagi tipološke analize arheološkega materiala opazamo veliko pestrost v gradivu, predvsem zaradi domačih in tujih elementov, ki so vzrok nastajanju posameznih kulturnih skupin v okviru celotne kulture. Avtor loči med domačimi in tujimi elementi tri glavne skupine. Domače razdeli na avtohtone elemente, ki so se razvili na tleh južnih Ilirijev in tvorijo bazo trebeniške kulture ter ostale ilirske elemente, ki so skupni kulturi ilirskih plemen in so karakteristični predvsem za starejšo periodo. Pri tujih elementih, ki so se pojavili že zelo zgodaj, pa razlikuje grške elemente, katere je treba ločiti po času in izdelavi, ter navaja primere vpliva grških elementov. V odstavku grška izdelava za lokalno uporabo avtor navaja, da to izdelavo pogosto zasledimo na drobnih predmetih pri posameznih vrstah nakita. Največji razmah je taka izdelava dosegla v drugi pol. VI. stoletja. Močno vlogo v trebeniški kulturi imajo tudi trakokimerijski elementi, ki so baza za prvi razcvet kulture, vendar kmalu izginejo s prihodom grško arhajske kulture. Glede na izreden geografski položaj — križišče poti — je jasno, da ima važno vlogo tudi grški import, ki se je začel razvijati v večji meri že pred 8. stoletjem. Tako posedujemo izdelke korintskih, jonskih in atiških delavnic. Skratka, na formiranje kulture so poleg izrednega geografskega položaja vplivali tudi navedeni elementi zlasti grški tako, da kljub dolgemu obstoju samostojnosti trebeniška kultura podleže in se združi s helenizmom.

V naslednjem odstavku poskuša avtor na osnovi arheološkega gradiva in zgodovinskih virov časovno opredeliti kulturo in jo razdeli na tri glavne faze. I. faza, katere začetek se veže na naseljevanje ilirskih plemen na področje trebeniške kulture. Arheološkega materiala iz tega obdobja je zelo malo. Med ostalim gradivom je najbolj karakteristična enopetljasta ločna fibula z dvema gumboma na loku in trikotno nogo (1150—800). Drugo fazo razdeli na dve podfazi. Za prvo je karakterističen nadaljnji razvoj domačih elementov ter obogatitev s trakokimerijskimi oblikami. To je tudi čas prvega razcveta kulture. Med najdbami so zelo karakteristične med drugim gradivom dvopetljasta ločna fibula z gladkim tordiranim lokom in trikotno nogo, dvopetljasta ločna fibula z rebastim lokom in ravno konkavno izrezano nogo, dvopetljasta ločna fibula z odebeljenim lokom in horizontalno konkavno izdelano nogo itd. Keramika je dokaj bogato zastopana. Druga podfaza je čas velikih vojn makedonske države. Pojavijo se utrjena naselja. Opuščajo se trakokimerijske oblike, kaže se nadaljnji razvoj avtohtonih elementov. Zelo se razširi grška trgovina. Od fibul je zelo karakteristična enopetljasta ločna fibula s pravokotno nogo. Tretjo fazo razdeli na tri periode. Prva predstavlja čas tako imenovanih siromašnih grobov. Makedonska država posega tedaj s svojimi vplivi v Trakijo in Grčijo (600—525). Druga perioda je čas drugega razcveta trebeniške kulture in čas t. i. knježjih grobov. Opazi se dokaj močno imitiranje grških proizvodov, vrhunec dosežejo zlati izdelki. V tretji periodi se najbolj razvije lokalna imitacija grških proizvodov. Lokalni elementi upadajo in se počasi stapljajo s helinizmom.

Makedonska država doseže največjo moč, postane gospodar skoro celotnega centralnega in južnega dela Balkana. V tej periodi je žgan pokop pogostejši kot v predhodnji.

Glede položaja trebeniške kulture v okviru starejše železne dobe Balkana ugotavlja, da je obstajala v najstarejši fazi močna zveza s severnimi ilirskimi plemeni. Kasneje pa se razvijejo močno grški vplivi, katere kultura asimilira in jih še nadalje razvija, istočasno pa postane posredni člen v prenašanju elementov sosednim kulturam v pokrajinah z ilirskimi plemeni in Trakijo. V drugi fazi se po mnenju avtorja opaža stabilizacija trebeniške kulture, na drugi strani pa močan vpliv na sosedne ilirske in traške pokrajine. Tretja faza kaže na spremembo oblik nakita, orožja in keramike, medtem ko v sosednih pokrajinah te ni opaziti. V zvezi s Trakijo pa meni, da lahko le v drugi fazi zasledimo določene skupne elemente.

V predzadnjem odstavku o socialni strukturi trebeniške kulture poskuša avtor nakazati razvoj družbenega življenja nosilcev kulture. Tako smatra, da imamo ob priliki naselitve srednjo ali morda prehod v višjo stopnjo barbarstva z rodovno skupnostjo, ki se preko patriarhalnega načina življenja razvija do plemenske ureditve s starešino na čelu. V drugi fazi se poleg močne plemenske organizacije razvije država z dinastijo na čelu, v kateri se kasneje razvije tudi suznjeposestniški red, zlasti za vlade Filipa II.

Glede etnosa navaja avtor, da postojajo različna mišljenja, kdo so bili najstarejši prebivalci. Arheološko in zgodovinsko gradivo dokazuje, da so v 12. veku centralni del balkanskega polotoka naselila južno ilirska plemena, ki so pokorila staroselce. Nadalje avtor razpravlja glede narodnosti Makedoncev.

V zaključku avtor sumira celotno razpravljanje in poudarja, da je kronologija trebeniške kulture istočasna tudi s kronologijo starejše železne dobe Makedonije ter da trebeniška kultura ni mešanica ilirsko grške kulture, temveč je ilirska, ker so tudi njeni nosilci južno ilirska plemena.

Omenim naj tudi bogato slikovno gradivo in kronološko tabelo ter izvorno opremo publikacije.

Marjan Slabe

Mario Brozzi, *Contributo per uno studio sugli stanziamenti longobardi in Friuli*. Memorie storiche foregiuliesi, 44 (1960—1961), pp. 285—295 + 1 zemljevid.